

SYSTÉMOVÁ VÝCHODISKA PROJEKTOVÁNÍ VÝCHOVNÉHO MODELU VOJENSKÉHO POVOLÁNÍ

(na příkladu ekonoma Čs. armády)

V současné době se jedním z aktuálních problémů stává otázka profesionalizace Čs. armády. Je to úkol nejen praktický, ale i teoretický. Chceme-li být úspěšní ve svém konání, potom bychom měli mít nejdříve teoreticky vyjasněné souvislosti určitého problému. Teorie totiž dá odpověď na to, za jakých podmínek je možné naplnit určitý cíl. To pochopitelně platí i pro zkoumání problému výchovy profesionála-ekonoma Čs. armády.

Řešení této otázky naráží již od samého počátku na obtíže. Doposud totiž v naší ani

zahraniční literatuře nebyla problematika profesionála-ekonoma řešena. Proto se musíme nejdříve pokusit o teoretické rozpracování problému profesionála-ekonoma Čs. armády.

Za východisko analýzy profesionála-ekonoma Čs. armády považujeme objasnění problému moderního vojenského povolání, neboť za jeden z jeho druhů pokládáme i povolání profesionála-ekonoma.

Moderní vojenské povolání je založeno na profesionální odbornosti, tj. profesionalismu a jeho uplatňování v rámci armádní organizace. Profesionalismus má následující základní rysy:

- Vztahuje se ke specializaci zaměstnání v dělbě práce, přičemž toto zaměstnání je sociální základnou povolání a životní kariéry.

- Odbornost profesionála spočívá v mistrovsky zvládnutých teoretických znalostech a vytvořených návycích, schopnostech a dovednostech, které se formují v průběhu dalšího výcviku.

- Jednotlivé povolání je z hlediska postavení ve společenské dělbě práce jedinečné. Proto je v jistém smyslu nelze plně kompenzovat jiným povoláním, přičemž příprava profesionála si vyžaduje určitý čas.

Tyto charakteristické rysy profesionalismu mají obecnou platnost. Svoji specifiku získávají v armádě. Armáda je organizací, kterou charakterizují následující rysy:

- Existence specializovaných zaměstnanců pracujících na plný úvazek v armádní organizaci, v níž realizují svoji životní dráhu.

- Používání soudobých vědomostí a vědeckých poznatků k výkonu své funkce.

- Hierarchie legálních kompetencí. Daná profese jednotlivce má ve vojenské organizaci určité místo. Její nositel je začleněn do dělbě práce a zároveň zaujímá určité hierarchické postavení, které je v podmínkách armády formálně stanoveno vojenskými řády a předpisy.

Zvláštností soudobého vývoje moderní armády je to, že dochází ke splývání vojenské organizace a profese. Vzniká **vojenský profesionál**.

Profesionalizace armády má několik základních příčin - a to sociální a technické. Sociální příčiny souvisejí s vývojem moderního vojenství a s narůstáním specializace armády. Nadále existuje potřeba zabezpečit obranu země, ale mění se její podmínky. Početné armády ztrácejí v soudobých podmínkách svoji funkčnost. Jejich roli při obraně země přebírají relativně menší, ale lépe vycvičené a vyzbrojené armády.

Vedle sociálních příčin existují i technicko-organizační příčiny profesionalizace. Zavádění moderní techniky si vyžaduje dlouhodobou odbornou přípravu, kterou nelze patřičně zvládnout v omezené době výkonu základní vojenské služby. A to je rovněž jeden z důvodů profesionalizace armády. Technicko-organizační změny vyvolávají i změny v obsahu a struktuře vojenského povolání. Tím se musí měnit i systém přípravy důstojníků. Soudobá technologie vojenské činnosti zvyšuje diferenciaci odbornosti uvnitř vojenského povolání, podstatně mění obsah původních odborností a vede k narůstání intelektuální vojenské činnosti.

Všechny tyto vlivy působí na obsah vojenského povolání. Způsobují v něm podstatné změny, kladou nové požadavky na výchovu a odbornou přípravu důstojníků. Proto problém profesionalizace má vztah k celému důstojnickému sboru Čs. armády, oblast ekonomického úseku nevylučuje.

V této souvislosti vzniká otázka: Co je vojenský profesionál? V současné době je tento problém předmětem teoretických diskusí. Někteří vědci se domnívají, že o profesionálech lze hovořit jen v souvislosti s důstojníky (G. Caforio), jiní do něj zařazují i ostatní sociální skupiny v armádě.

Pro potřeby této studie lze za profesionála-ekonoma Čs. armády považovat důstojníka, praporčíka i občanského pracovníka vojenské správy, kteří se bezprostředně zabývají ekonomickou problematikou uvnitř armády, přičemž tuto činnost uskutečňují na základě výše analyzovaného profesionalismu.

Profesionál-ekonom Čs. armády je jedním z "druhů" vojenského povolání. Z jeho možných nositelů budeme blíže zkoumat jen důstojníky, s důrazem na systém jejich přípravy.

Problematicku profesionála-ekonoma je možné analyzovat ze strukturně systémového, procesuálního a funkčního aspektu. Těmito aspekty odpovídají i možné modely přístupu ke zkoumání profesionála-ekonoma Čs. armády. Jmenovitě jde o model: strukturně systémový, procesuální a funkční.

Charakteristika strukturně systémového modelu

Strukturně systémová analýza zachycuje statický stav problému povolání profesionála-ekonoma Čs. armády. Vypovídá o jednotlivých elementech (prvcích) a složkách, které tvoří vojenské povolání profesionála-ekonoma Čs. armády.

Základními pojmy potřebnými k vytvoření strukturně systémového modelu jsou kategorie "systém" a "struktura". Jejich prostřednictvím lze také přistupovat ke zkoumání tohoto modelu.

Ze systémového hlediska je vojenské povolání profesionála-ekonoma tvořeno vědomostmi, dovednostmi a návyky.

Vědomosti jsou výsledkem osvojování si poznatků. Tvoří je systém pojmů, pravidel, teorií, které si jejich nositel osvojil k tomu, aby mohl úspěšně vykonávat svoji činnost. Základním a rozhodujícím prostředkem získávání vědomostí profesionála-ekonoma Čs. armády je jeho studium ve škole.

Osvojování si vědomostí je psychologicko-pedagogickým procesem. Znamená to, že jeho výsledná kvalita je dána nejen předpoklady objektu vzdělávacího procesu (posluchače školy), ale i připraveností subjektu (učitele). Dosud ale není rozpracována metodika přípravy profesionála-ekonoma Čs. armády. Proto by tento problém měl být perspektivně řešen.

Ze strukturního hlediska jsou vědomosti profesionála-ekonoma tvořeny následujícími složkami:

- **Ekonomickou**, která je základem pro výkon funkce. Je to taková složka, již se profesionál-ekonom Čs. armády podstatně liší od jiných "druhů" vojenských povolání. Její obsah je dán učebním programem těch ekonomických předmětů, které jsou bezprostředně zaměřené k ekonomické profilaci.

- **Podpůrně ekonomickou**, kterou tvoří speciální vědomosti, které jsou nezbytné pro soudobé povolání ekonoma. Patří k nim zejména vědomosti z oblasti matematiky, statistiky, manažerství, psychologie řízení a vedení lidí, metodologie poznávání, zkoumání ekonomických jevů a procesů.

- **Všeobecně sociální**, v níž jde o rozvoj profesionála-ekonoma Čs. armády jako občana. Tvoří je základní vědomosti z oblasti filosofie, politologie, historie, etiky. Tuto složku je ale třeba rozvíjet "aplikačně", tj. nikoli pouze v obecné rovině, ale ve vztahu ke specifitě profesionála-ekonoma Čs. armády. Tzn. např. jako profesionální etiku, ve filosofii a politologii řešit problémy liberalismu, svobody atd.

- **Všeobecně vojenská**, která zahrnuje univerzální vojenské vědomosti, které jsou společné všem profesím důstojníků čs. ozbrojených sil. Tvoří je základní vědomosti z oblasti teorie vojenského umění, vševojskové taktiky atd.

Konkretizace obsahu jednotlivých složek patří do pravomoci školy, která určuje jejich

rozsah a proporcí v závislosti na potřebách úseku ekonomického řízení (ÚER). Přesné stanovení a vymezení profilu absolventa školy je ale možné určit na základě toho, jakou činnost budou absolventi školy vykonávat. Tak lze stanovit **profesiogram**, souhrn činností a rolí, jež budou absolventi školy plnit. Poznat tuto činnost je možné komplexním výzkumem, na němž by se měly podílet všechny katedry školy v tom smyslu, aby zpřesňovaly své učební programy.

Druhým strukturním prvkem vojenského povolání profesionála ekonoma Čs. armády jsou jeho **návyky**. Jde o dynamické stereotypy a určité algoritmy konání k výkonu tohoto povolání.

Základním východiskem formování návyků je osvojení si vědomostí. Na jejich základě získává posluchač určitou teoretickou představu o problému a zamýšlené činnosti. Zpočátku zvládává činnost teoreticky, teprve pak se o ni pokouší prakticky. Postupně je schopen vykonávat činnosti, které vyplývají z jeho profese.

Jestliže se porovná hodnocení formování vědomostí a návyků ze strany posluchačů, potom proces formování návyků je hodnocen níže. Je to do určité míry pochopitelné, poněvadž škola objektivně lépe připraví posluchače po stránce vědomostní nežli návykové. Je to však signál pro výchovné subjekty školy, kam zaměřit své působení. Ke zkvalitnění této stránky výuky by mohlo přispět zpracování metodiky výuky jednotlivých předmětů.

Dalším strukturním prvkem povolání ekonoma ozbrojených sil jsou jeho **dovednosti a schopnosti**. Jsou to takové vlastnosti, které se projevují v dispozici provádět zautomatizované některé činnosti, vyplývající z role ekonoma Čs. armády.

Také proces utváření dovedností a schopností je ve srovnání s vědomostmi hodnocen níže. Rovněž tento problém je možné řešit zpracováním nové metodiky výuky, která by v rámci praktických zaměstnání (seminářů, cvičení atd.) byla založena na rozehrávání konkrétních situačních rolí a jejich plnění posluchači.

Rovněž dovednosti a schopnosti mají svoji strukturu, která je tvořena zvláštní, všeobecnou a všeobecně vojenskou složkou. Zvláštní složku představují ekonomicko-profesní dovednosti a schopnosti, které jsou předpokladem k výkonu funkce. Všeobecně vojenskou složku představují takové dovednosti a schopnosti, které jsou charakteristické pro každého vojáka z povolání bez ohledu na jeho profesi. Jimi se obecně liší vojenské povolání od civilního. Jsou to schopnosti organizovat, zabezpečovat, plánovat a řídit vojenskou činnost v rámci armády. Tyto dovednosti a schopnosti vyžadují patřičnou předchozí teoretickou přípravu, která ale není omezena jen na působení ve škole. Podle S. P. Huntingtona je moderní důstojník nucen asi jednu třetinu svého života věnovat formálnímu školení. Jestliže je tomu skutečně tak, potom také obsah školení by měl vycházet ze struktury vojenské odbornosti a být zaměřen na působení na její jednotlivé prvky.

Všeobecnou složku tvoří takové dovednosti a schopnosti, které přesahují rámec ekonomicko-profesních i všeobecně vojenských schopností a dovedností. Mají univerzálnější platnost, poněvadž nemají vztah k vojenskému povolání. Patří k nim návyky a schopnosti k vedení lidí, k organizování práce atd.

Vědomosti, dovednosti a schopnosti jsou tedy základními elementy (prvky), které jsou spjaty určitými systémovými vazbami. Ve své podstatě jsou nesubstituovatelné. Každý z nich má, v rámci struktury povolání profesionála ekonoma Čs. armády, svoje určité místo. Toto místo je dáno postavením elementu ve struktuře povolání a je vyjádřeno funkcí, kterou daný prvek ve struktuře povolání ekonoma čs. ozbrojených sil plní. Mezi těmito prvky vznikají určité interakční vztahy, na jejichž základě vzniká integrační kvalita systému, která se projevuje jako způsobilost k výkonu určité funkce profesionála ekonoma Čs. armády.

Při výchově profesionála ekonoma Čs. armády je nutno mít na zřeteli skutečnost, že ani vědomosti, ani návyky, či dovednosti a schopnosti nejsou schopny samy o sobě vést k očekávané funkčnosti, neboť systémové kvality vznikají teprve na základě interakce všech prvků. Proto při výchově profesionála ekonoma čs. ozbrojených sil nelze formování ani jednoho z elementů podceňovat, poněvadž změní-li se kvantitativní či kvalitativní charakte-

ristika kteréhokoli z prvků, změnil se vztahy mezi nimi i celková kvalita připravenosti k výkonu funkce.

Tím se lze dostat ke kardinální strategické výchovné otázce: z čeho vycházet při utváření jednotlivých strukturálních prvků? Především z funkčnosti systému, z toho, "co od něj očekáváme". A právě zde je jeden ze zdrojů dosavadních nejasností v přípravě profesionála-ekonomů čs. ozbrojených sil. Má-li být výchovné působení úspěšné, musí škola přesně znát, co je náplní činnosti absolventů. O ní může spolehlivě vypovědět profesiogram činnosti profesionála-ekonomů Čs. armády. Dokud takový dokument nebude zpracován, potom škola neví (a přesně ani vědět nemůže), v jakém smyslu působit na obsah vědomostí, návyků, dovedností a schopností. Tím, že se tyto prvky stávají součástí struktury vojenského povolání, získávají jeho systémové kvality. Stávají se "vojenskými", a to dokonce i ty, které jinak mají zjevně nevojenský charakter (viz např. podpůrné ekonomická složka vědomostí).

Proč na tuto skutečnost upozorňujeme? Proto, že se můžeme setkat s utilitarismem, pragmatismem a praktikismem v pojetí přípravy ekonomů ozbrojených sil v podobě tvrzení, že je třeba učit jen tomu, co má vztah k válečné ekonomice, resp. "co je vojenské". Úloha všeobecně vzdělávací a podpůrné složky je nedoceněna, případně ignorována. Zjevně se zdá být všechno v pořádku, avšak ve skutečnosti jde o chybnou výchovnou strategii. Jestliže totiž analyzujeme vojenské povolání profesionála-ekonomů jako systém, vidíme, že má určitou strukturu, v níž každý prvek hraje určitou roli. Systém, jak známo, vtiskuje svým elementům nové, systémové integrativní vlastnosti. Transformuje prvky v souvislosti se svojí podstatou. Proto také i ty složky, které ve své relativní samostatnosti mají nevojenský charakter, vstupem do struktury vojenského povolání získávají systémové kvality. Stávají se pevnou součástí struktury vojenského povolání, získávají vlastnosti a rysy, bez nichž by vojenské povolání nebylo možné konstituovat. Nebojme se tedy do systému přípravy profesionála-ekonomů ČSA zařazovat i ty elementy a složky, které bezprostředně nemají vojenský, příp. válečně ekonomický charakter. Vždyť svým začleněním do struktury vojenského povolání získávají integrativní vlastnosti tohoto systému.

Vlastnosti elementů systému nejsou přímo aditivní, stejně tak, jako vlastnost systému není soumou vlastností jeho prvků. Proto musíme hledat integrativní činitele vojenského povolání profesionála-ekonomů Čs. armády jako systému, neboť na integritě systému je v podstatě míře závislá jeho funkčnost. Z tohoto důvodu také objasnění zákonitostí vzniku celistvosti systému povolání profesionála-ekonomů ozbrojených sil je významným předpokladem jeho úspěšné výchovy.

V celistvých systémech je spojení mezi prvky natolik organické, že kvalitativní i kvantitativní změna jednoho elementu podmiňuje změny jiných prvků a často i celého systému. Vojenské povolání profesionála-ekonomů čs. ozbrojených sil je takovýmto celistvým systémem. Vědomosti, návyky, dovednosti a schopnosti jsou spjaty vnitrosystémovými vazbami, přičemž strukturálně systémový model vojenského povolání profesionála-ekonomů Čs. armády znamená, že musí být bezprostředně vytvářen jen z elementů, které mají přímo vojenský charakter. Setrvání na této ideji je zavádějící myšlenkou. Vedlo by k modelu přípravy, který by navenek sice vyhlížel "vojensko-profesionálně", ale ve skutečnosti bychom připravili absolventa bez širšího vzdělávacího základu, důstojníka, který by byl schopen konat operativně, ale nikoli koncepčně, dlouhodobě, výhledově. Důstojníka-ekonomů čs. ozbrojených sil je potřebné utvářet jako manažera. Zároveň je nutno vzít na zřetel tu skutečnost, že armáda se bude stávat stále zřetelněji heterogenním souborem kvalifikací a služeb, z nichž mnohé budou mít zjevně bezprostřední vazbu na společnost. To je také další závažný důvod, proč je nezbytné pojímat úlohu profesionála-ekonomů Čs. armády mnohem širěji, než se na první pohled jeví. Tomu je třeba podříditi výběr a obsah všech strukturálních elementů vojenského povolání profesionála-ekonomů Čs. armády.

Dosud bylo povolání profesionála-ekonomů čs. ozbrojených sil uvažováno vnitrosystémově, tj. analyzovány jeho základní elementy a vazby. Nyní se soustředíme i na vnější

stránku a prozkoumáme procesualní aspekt utváření vojenského povolání profesionála-ekonomů Čs. armády.

Procesualní aspekt zkoumání vojenského povolání profesionála-ekonomů Čs. armády vypovídá o faktorech procesu utváření tohoto povolání. Jsou to subjektivní a objektivní činitelé, mající vliv na utváření profesionála-ekonomů čs. ozbrojených sil. Za zvláště významný považujeme proces jeho utváření na škole.

Formování posluchače školy na profesionála-ekonomů Čs. armády je vícevrstvý proces. Lze v něm vymezit **rovinu socializační a výchovně vzdělávací**. Tento proces lze kyberneticky popsat a modelovat. Vstupem je uchazeč o studium, výstup tvoří profesionál-ekonom čs. ozbrojených sil, připravený k výkonu určité funkce. Nejprve bude analyzována sociální rovina.

Z tohoto hlediska se objektem výzkumu stává posluchač jako osobnost. Sociologická analýza jej charakterizuje, jako adolescenta, který reaguje na sociální podněty s cílem vyrovnat se s nimi. Má určitou možnost do těchto procesů zasahovat, a to do té míry, nakolik mu to umožňují objektivní podmínky, představované zejména organizačním systémem školy. Reaguje na tyto podněty a reguluje tím svoje chování, čímž zároveň utváří svoji hodnotovou orientaci. Jestliže bychom chtěli tyto socializační procesy popsat přesně, museli bychom analyzovat všechny sociální procesy, které působí na utváření posluchače. To v realitě prakticky není možné, a proto musíme z množství vlivů vyčlenit ty, které jsou pro výchovu posluchače rozhodující.

Za východisko zkoumání zvolíme existenci **sociálního prostředí**, které ovlivňuje činnost a formování posluchače. Jsou to sociální jevy a procesy, jež působí na jeho utváření. Z hlediska mechanismu působení je můžeme dělit na závisle proměnné, "meziproměnné" a nezávisle proměnné.

Do závisle proměnných patří sociálně psychologické vlastnosti osobnosti - sociální normy, hodnoty a postoje, sociabilita, charakterové vlastnosti. Tyto vlastnosti lze měřit soudobými výzkumnými metodami. Jde o to, že posluchač, vstupující ke studiu na Fakultu týlového a technického zabezpečení (FTTZ), je nositelem určitých sociálně psychologických kvalit, které jsou východiskem pro utváření jeho profesionálních vlastností. A protože profesionální vlastnosti jsou utvářeny sociálním prostředím, je třeba poznat základní prvky tvořící sociální prostředí.

Proces utváření těchto vlastností je možné popsat prostřednictvím behavioristické teorie. Sociální prostředí vytváří pro posluchače určité sociální klima, v němž reaguje na sociální podněty a vlivy. Protože je člověk tvor společenský, působí sociální prostředí významnou měrou na utváření jeho vlastností. Znamená to, že jestliže zkoumáme zdroje těchto sociálních podnětů, je možné sociálně psychologickými technikami a postupy (např. testy) exaktně stanovit, jaký je účinek tohoto působení na posluchače. Poznání těchto vlivů má značný výchovný význam, neboť na základě tohoto výzkumu mohou být utvářeny záměrné modelové situace, které povedou k požadovaným vlastnostem. Tyto modelové situace lze utvářet k tomu účelně volenou organizační strukturou školy i učebními programy. Posluchač pak bude určitým způsobem reagovat na vzniklé sociální podněty. Důležité ale je, aby zdroje sociálních podnětů byly v jeho životním obzoru, tzn. např., aby mu osobnost učitele, velitele a další možné sociální vlivy byly podnětem na očekávanou reakci a interakci. Jestliže výchovný činitel nebudou v životním obzoru posluchače, potom jejich výchovné působení bude mít mizivý očekávaný výchovný vliv nebo dokonce i záporný účinek. Tomu lze předejít, jestliže výzkumnými metodami budeme poznávat účinky jednotlivých elementů sociálního prostředí na posluchače. K tomu lze využít observační metody (pozorování), ale i anketu. Oba postupy jsou metodicky nenáročné na zpracování. Podle získaných zkušeností je vhodné je uskutečnit na počátku i na konci semestru v součinnosti fakulty a kateder. Organizací, zpracováním a vyhodnocením výzkumu je možné pověřit katedry a skupiny, které se touto činností odborně zabývají (sociologie, psychologie, pedagogika).

Podstatou výzkumu by nemělo být opětovné "zaregistrování" jevů sociálního prostředí, ale sociálně psychologické zkoumání jejich vlivu na posluchače, stanovení, nakolik jsou tyto jevy aktivním podnětem na utváření potřebných vlastností, tzn. ve výzkumu se především dotazovat, jak uvedené sociální jevy (škola, učební skupina atd.) existují **pro něho**, tj. nakolik jsou pro posluchače stimulující. Proto také zdůrazňujeme sociálně psychologický charakter utváření profesionálních kvalit, neboť zjišťujeme, nakolik určití socializační činitelé mají vliv na daného jednotlivého posluchače.

Tím se dostává na úroveň "**meziproměnných**", které zahrnují mezilidské vztahy, postavení ve skupině, skupinové role atd. Ve svém souhrnu jde o socializační činitele, na jejichž základě dochází k utváření vlastností. Formování potřebných vlastností bude úspěšné tehdy, jestliže se požadované účelně modelové navazované reakce posluchače budou opakovat v týchž nebo alespoň podobných podmínkách (zákon frekvence), budou ožiovány, obnovovány (zákon novosti a posilování).

Při reagování na sociální podněty dochází k psychologickému prožívání (kladnému nebo zápornému). Na jeho základě dochází k utváření kladné nebo záporné zaměřenosti. Kladná zaměřenost vede k participaci posluchače na formování námi projektovaných vlastností, negativní má opačný účinek.

Třetí rovinu socializačních procesů tvoří **závisle proměnné**. Jde o psychologickou rovinu utváření vlastností profesionála. Protože každý jednotlivý posluchač je z psychologického hlediska neopakovatelné individuum, je nezbytné poznat jeho zvláštnosti. Ty je možné prozkoumat právě na základě testovacích metod při nástupu do školy. Na základě jejich poznání lze stanovit přiměřené individuální výchovně vzdělávací cíle.

Uvedené tři roviny je možné vzít za základ při projektování výzkumného modelu profesionála-ekonomy Čs. armády. Tento přístup lze uplatnit ve všech sférách a vývojových etapách přípravy a činnosti profesionála-ekonomy čs. ozbrojených sil.

Závěrem je potřebné zdůraznit, že uvedená analýza vytyčuje základní metodologická východiska problému. Na ni by měla navazovat konkrétní obsahová analýza vojenskoekonomických problémů přípravy posluchačů a vytvoření následného modelu vzdělávání profesionála-ekonomy Čs. armády.

Literatura:

● **Dandeker, Ch.:** Moderní vojenské povolání. Profesionalismus, byrokratická organizace a moderní národní stát. In: Vojenský profesionál a problémy profesionalizace armád. Praha, VÚSZ 1990.

● **Jurovský, A.:** Mládež a společnost, Bratislava 1974.